

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-6>

УДК 330.8

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE PROBLEM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

Даценко Антон Миколайович

аспірант,

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-БарановськогоORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4601-3172>**Datsenko Anton**Donetsk National University of of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan Baranovsky

У статті розглянуто проблему сталого розвитку національної економіки України. Проаналізовано деякі підходи до інтерпретації базового поняття як наукової дефініції, визначено триєдину, інтегративно-структурну модель сталого розвитку, яка включає економічний, соціальний та екологічний аспекти. Виявлено фундаментальні, антропоцентричні та біосфероцентричні засади сталого розвитку, які концептуалізують принцип розумного споживання та гармонійного поєднання людини і природи. Запропоновано шляхи та механізми вирішення завдань та досягнення цілей сталого розвитку на національному рівні, що передбачає комплексні і стратегічні зміни. Підкреслено роль Державної політики з метою забезпечення скоординованої діяльності органів влади та місцевого самоврядування у напрямку досягнення ЦСР національної економіки.

Ключові слова: сталий розвиток, національна економіка, екологічні системи, якість життя, природно-ресурсний потенціал.

The article deals with the problem of sustainable development of the national economy of Ukraine. The author analyzes some approaches to the interpretation of the basic concept as a scientific definition, defines a triune, integrative and structural model of sustainable development, which includes economic, social and environmental aspects. The fundamental, anthropocentric and biosphere-centered principles of sustainable development are identified, which conceptualize the principle of reasonable consumption and harmonious combination of man and nature. At the center of the anthropocentric paradigm is the human being as a subject of independent, free choice and responsible action, striving for self-development and perfection in the natural environment. The biosphere-centered principle means preserving the biosphere as the natural basis of life on the planet, ensuring conditions for its sustainability and evolutionary development. It implies protection of biodiversity, absence of eco-phobia, implementation of ecological principles of life, etc. Biosphere-centrism focuses society on the rational use of natural resources and achieving a harmonious relationship between humans and the environment. It is found that sustainable development is considered as a process aimed at ensuring a high quality of life through achieving a balanced socio-economic and environmental development, which is carried out on the basis of rational use of all resource potential. The author proposes ways and mechanisms for solving problems and achieving sustainable development goals at the national level, which involves comprehensive and strategic changes. In particular, changes to the processes of planning, modernization and monitoring of national economic development indicators, ensuring public funding for the SDGs, and improving the system of implementation of regulatory and evaluation mechanisms. The author emphasizes the role of the State policy in order to ensure coordinated activities of public authorities and local self-government towards achieving the SDGs of the national economy.

Keywords: sustainable development, national economy, ecological systems, quality of life, natural resource potential.

Постановка проблеми. Однією з найбільш значущих проблем, що стоїть перед сучасною Україною є проблема сталого розвитку, яка виникла внаслідок фінансово-економічної, соціальної та екологічної криз нашого суспільства. Глобальні економічні трансформації, коливання фінансових ринків, надмірне споживання природних багатств, забруднення основних екологічних систем життєзабезпечувального значення, значне скорочення обсягу сільськогосподарських угідь і т.д, призвели до катастрофічних наслідків та становлять реальну загрозу для національної безпеки України. Необхідність нарощування економічних потужностей, із застосуванням застарілих технологій, збіднілість виробничих фондів; висока конкуренція, низька економічна свідомість тощо, призвели до розбалансованості між економічними, соціальними та екологічними соціальними системами. Як підкреслюють науковці, саме кількісний фактор виробництва без зростання якості, раціональності використання потенціалу спричиняє виснаження природних ресурсів, забруднення довкілля, погіршує якість життя населення, зумовлює появу екологічних проблем у більшості регіонів країни.

За умови збереження екстенсифікації економіки та неефективного природокористування Україна може втратити власний природно-ресурсний потенціал і мати катастрофічні наслідки для життя майбутніх поколінь. У зв'язку з цим, неперехідного значення має вирішення проблеми сталого розвитку національної економіки, яке спрямоване на інтеграцію економіки та екології в невід'ємну цілісність, передбачає збереження господарського, екологічного, соціального та природно-ресурсного потенціалів для можливості задоволення потреб нащадками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогоднішній момент, питання сталого розвитку є предметом наукового аналізу в працях як зарубіжних так і вітчизняних дослідників. Різні аспекти даного феномену відображено в наробках Г. Дейлі, Е. Бредлі, В. Кенона, Д. Марша, Р. Маккуейд, О. Веклич, Б. Патона, Н. Мацелюх, Л. Мельник, О. Осауленка, П. Олдак, В. Шевчука та багатьох інших. Незважаючи на достатню зацікавленість науковців, проблема потребує більш глибокого та системного аналізу, не лише з теоретичної але і практичної точки зору.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальними виявляються питання визначення концептуальних

засад феномену, визначення теоретичних підходів до інтерпретації поняття «сталий розвиток» як наукової дефініції, інтеграції та диференціації моделей сталого розвитку, стратегій та механізмів його забезпечення. Практичний напрямок вирішення проблеми акцентує увагу на необхідності формування нових стратегій розвитку національної економіки відповідно до екологічної парадигми; гуманістичних принципів та цінностей, що підвищують якість життя людей та відновлюють ресурсне середовище; ініціації формування інноваційної, технологічно-орієнтованої економіки потенціало-зберігаючого характеру.

Формулювання цілей статті – визначити основні теоретичні засади проблеми сталого розвитку національної економіки України

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз проблеми засвідчив, що дефініція поняття стійкий розвиток має розгорнуту систему тлумачень. Вперше поняття «сталий розвиток» було запропоновано Всесвітньою комісією з навколишнього середовища та розвитку ООН у 1987 р., в доповіді Г. Брундтланд, де воно визначалось як «... розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу спроможність майбутніх поколінь задовольнити свої особисті потреби в майбутньому» [2, 26с.]. З того часу, категорія «сталого розвитку» зазнала значних прогресивних трансформацій і набула ще більшої актуальності. Необхідність її комплексного аналізу обумовлюється наступними причинами:

- темпи споживання ресурсів перевищують темпи їх відновлення;
- темпи споживання оновлених ресурсів перевищують темпи їх своєчасного відновлення;
- масштаби викидів забруднювальних речовин перевищують можливості довкілля їх поглинати і нейтралізувати.

На сьогоднішній момент інтерпретація базового поняття є розгалуженою і охоплює категорії економічного зростання, якості життя, захисту навколишнього середовища, вирішення екологічних та гуманітарних проблем, раціонального використання ресурсів і т.д. Науковці намагаються висвітлити феномен сталого розвитку у структурно збалансованому вигляді, враховуючи його соціальну (задоволення матеріальних і культурних потреб суспільства), екологічну (збереження довкілля) та економічну (економічний та технологічний розвиток) складові [1].

Узагальненість підходів дає підстави зрозуміти сталий розвиток як позитивний безперервний процес руху, який задовольняє потреби населення на теперішній час і не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби за умови збереження довкілля. Атрибуція стійкості зазначених складових передбачає не лише незмінність основних параметрів, але і здатність до збереження та зростання, виявляє можливість перебувати в стані динамічної рівноваги, незважаючи на негативний вплив різноманітних, як зовнішніх так і внутрішніх факторів. Під сталим економічним розвитком Н. Мацелюх розуміє «...такий розвиток країн, регіонів, громад, під час якого економічне зростання відбувається із можливістю відновлення екосистем для підтримки життєдіяльності теперішніх та майбутніх поколінь» [4, с. 3].

Сталий розвиток насамперед передбачає:

- поліпшення якості життя людей у тих межах господарської діяльності, яка не призводить до руйнування природного механізму регуляції довкілля людей та його глобальних змін;

- адаптивність, гнучкість, ефективність національної економіки відповідати глобальним викликам; повертати економічну систему до динамічного та продуктивного стану;

- здатність швидко відновлюватись після потрясінь.

Сталий розвиток мінімізує ризики різких коливань соціально-економічних процесів; забезпечує тривалість збереження певного рівня параметрів господарських систем; ефективність виробничих потужностей.

Сталий розвиток має базуватися на двох фундаментальних принципах – антропоцентричному та біосфероцентричному [6]. Під антропоцентричним принципом в широкому сенсі розуміється ідея не лише біологічного виживання людства, а, в першу чергу, його гармонійний розвиток; пошук альтернативних шляхів досконалих стосунків між людиною та суспільством. Значущими виступають питання моралі, етики, збереження свобод людини, верховенство права і соціальної справедливості, пріоритетності духовного розвитку; наукової інтеграції світогляду; зниження соціального напруження; неприпустимості насильства і агресії по відношенню до іншого. В центрі антропоцентричної парадигми стоїть людина, як суб'єкт самостійного, вільного вибору та відповідального вчинку, що прагне саморозвитку та досконалості в

природному середовищі. В цій площині пріоритетною виступає роль «Homo sapiens», як істоти розумного споживання благ, на відміну від «Homo consumens», який бездумно використовує для задоволення своїх потреб все, що створила природа за мільярди років.

Біосфероцентричний принцип означає збереження біосфери як природної основи життя на планеті, забезпечення умов для її стійкості та еволюційного розвитку. Він передбачає захист біорізноманіття, відсутність екофобності, реалізацію екологічних засад життєдіяльності і т. д. Біосфероцентризм орієнтує суспільство на раціональне використання природних запасів, досягнення гармонійного зв'язку між людиною та довкіллям.

Узагальнюючи концептуальні підходи, слід зазначити, що найбільш комплексним є поняття, в якому сталий розвиток розглядається як процес, що спрямований на забезпечення високої якості життя через досягнення збалансованого соціально-економічного й екологічного розвитку, який здійснюється на основі раціонального використання усього ресурсного потенціалу. У даному контексті, найбільш обґрунтованою, на наш погляд, є еколого-економічна концепція, в якій стійкий розвиток розглядається як інтеграція двох чинників: процесу капіталізації, внаслідок виробництва економічних благ та процесу збереження умов життєдіяльності, відновлення та збереження природних багатств. Дотичними у даному сенсі виступають концепти «рівноважного природокористування» (П. Олдак, А. Москаленко), «екорозвитку» (Л. Мельник, М. Стронг), «екологізації розвитку» (І. Синякевич), де акцент робиться на можливості природного потенціалу відновлюватись та зберігатись за рахунок жорсткого обмеження нераціонального використання ресурсів та вирішення екологічних проблем. Причому, вирішення екологічного контексту сталого розвитку науковці пропонують через послідовне впровадження технологічних систем, інноваційних управлінських рішень, що дають змогу підвищувати ефективність економіки та використання природних ресурсів з одночасним збереженням або підвищенням якості життя в цілому.

В рамках триєдиного підходу, сталий розвиток національної економіки, розглядається як складна інтеграція наступних взаємодіючих факторів: екологічного, соціального та економічного [7].

Економічний фактор, насамперед, передбачає стійке, безперервне та ефективне

функціонування економіки, наявність сукупності ринків, товарів і послуг, капіталів, цінних паперів, нерухомості, робочої сили та ін.; конкурентне середовище та антимонопольне законодавство; стійке зростання ВВП, збільшення активів, капіталізація економіки; сприятливий інвестиційний клімат; активізація виробництва, нарощення виробничого потенціалу, ефективна структура господарства і т.д. [1; 4; 7]. Сталий економічний розвиток виражається в наступних індикаторах:

- обсяги надходження і відтоку іноземних інвестицій;
- обсяги валового нагромадження основного капіталу;
- зростання ВВП на душу населення;
- збільшення величини прожиткового мінімуму;
- вартість основних фондів;
- рівень зносу основних виробничих фондів;
- збільшення середньомісячної зарплати працівників;
- створення більш конкурентоспроможної економіки.

Таким чином, сталий соціально-економічний розвиток означає реалізацію високоефективної та низьковитратної економіки; його показники повинні використовуватися в довгостроковому плануванні, прогнозуванні та оцінці ефективності функціонування національного виробництва.

Соціальний аспект сталого розвитку національної економіки висвітлює необхідність вирішення питань гуманітарного характеру: подолання безробіття, бідності; забезпеченості житлом; вільного доступу до якісної освіти, медицини та послуг; створення умов для покращення демографічної ситуації; міцне здоров'я та благополуччя, збільшення тривалості життя; вирішення проблем гендерної нерівності, експлуатації та дискримінації, партнерства та збереження миру; розвиток інфраструктури і т.д. [6]. Його основними показниками виступають:

- тривалість та якість життя;
- стан здоров'я людини;
- рівень освіти;
- рівень доходу;
- рівень зайнятості;
- ступінь реалізації прав людини.

Екологічний напрямок сталого розвитку полягає у мінімізації негативних наслідків виснаження природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища для наступних поколінь; збереження та відтво-

рення довкілля; пом'якшення наслідків клімату; збереження морських ресурсів; захист екосистем суші; споживанні якісної питної води та продуктів харчування; забезпечення доступу до недорогих джерел енергії; впровадження «зеленої економіки» [7]. В цю групу контрольованих параметрів входять такі показники, як якість атмосфери, води, територій, які перебувають у природному і змінному стані, ліси, за умови врахування їхнього ступеня збереженості, кількість біологічних видів, які перебувають під загрозою зникнення і т.д.

Ефективне вирішення задач соціального, економічного та екологічного розвитку полягає у підтримці:

- ефективного розподілу ресурсів;
- стабільної позитивної економічної динаміки, відповідно до екологічної системи забезпечення життєдіяльності;
- справедливого розподілу природних багатств не лише в актуальних умовах, але і з прогнозом на майбутнє;
- раціонального використання обмежених природних ресурсів;
- застосування екологічних ресурсозберігаючих технологій;
- переробки та знищення відходів;
- збереження стійкості наявних соціальних і культурних систем;
- скорочення міжнаціональних і міжкультурних конфліктів;
- справедливого розподілу ресурсів і можливостей між усім населенням планети;
- дотримання прав і свобод майбутніх поколінь;
- вирішення проблем гуманітарного характеру.

Таким чином, оптимальна реалізація завдань та досягнення цілей сталого розвитку на національному рівні передбачає комплексні і стратегічні зміни, а саме:

- поетапне відновлення екосистем до рівня, що забезпечує стійкість природного середовища для задоволення життєво важливих потреб;
- ефективну самоорганізацію соціальних, екологічних та економічних систем;
- біосферосумісність в ситуації зниженого рівня антропогенного тиску на природу;
- економічну ефективність в умовах екологодопустимої організації господарської діяльності.

Для цього потрібно внести зміни у процеси планування, модернізації та моніторингу показників розвитку національної економіки,

забезпечити державне фінансування ЦСР, вдосконалити систему реалізації механізмів регуляції та оцінки. Реалізація концепції сталого розвитку може бути досягнута лише за умови об'єднання зусиль усього світового співтовариства, однак починати рух до цієї мети кожна держава повинна самостійно.

Висновки. Стійкий розвиток національної економіки передбачає формування збалансованого зв'язку в системі «людина – природа», що функціонує за умови досягнення високого рівня життя населення, ефективної, процвітаючої економіки та збережених ресурсів. Досягнення мети сталого розвитку націо-

нальної економіки має комплексний характер і залежить від великої кількості механізмів, умов та факторів. Фундаментального значення тут набуває питання Державного регулювання. Національна стратегія сталого розвитку України повинна підкріплюватись відповідними нормативно-правовими документами, законодавчими актами і програмами соціально- економічного розвитку країни, з метою забезпечення скоординованої діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування у напрямку досягнення цілей сталого розвитку національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грабинський І. М. Світова економіка як глобальна еколого-економічна система. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2002. Вип. 7. С. 82–90.
2. Джеральд М., Філіпенко А. Основні проблеми економіки розвитку. Київ : Либідь, 2003. 688 с
3. Економічні механізми національної екологічної політики в системі сталого розвитку України / за ред. С. О. Лизуна. Київ : ДУ «ІЕПСР НАНУ», 2014. 280 с.
4. Мацелюх Н. П., Корж М. А. Сталий економічний розвиток України: концептуальні основи, механізми забезпечення та драйвери розвитку. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. URL http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/7.pdf (дата звернення 20. 11. 23)
5. Мельник Л. Г. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням. Суми: Університетська книга, 2006. 759 с.
6. Національна парадигма сталого розвитку України / за ред. Б. Є. Патона. Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.
7. Сталий розвиток для України. URL: <https://ukraine.un.org/uk> (дата звернення: 15.11.2023).

REFERENCES:

1. Hrabynskiy I. M. (2002) Svitova ekonomika yak hlobalna ekolooho-ekonomichna systema [The world economy as a global ecological and economic system] *Visnyk Lvivskoho universytetu*, vol. 7, pp. 82–90. (in Ukrainian)
2. Dzherald M., Filipenko A. (2003) *Osnovni problemy ekonomiky rozvytku* [The main problems of development economics]. Kyiv: Lybid. 688 p. (in Ukrainian)
3. Lyzun S. O. (ed.) (2014) *Ekonomichni mekhanizmy natsionalnoi ekolohichnoi polityky v systemi staloho rozvytku Ukrainy* [Economic Mechanisms of National Environmental Policy in the System of Sustainable Development of Ukraine]. Kyiv: DU IEPSSR NANU.
4. Matseliukh N. P., Korzh M. A. (2021) *Stalyi ekonomichnyi rozvytok Ukrainy: kontseptualni osnovy, mekhanizmy zabezpechennia ta draivery rozvytku* [The steady economic development of Ukraine: conceptual bases, mechanisms of ensuring the development]. *Efektivna ekonomika (electronic journal)*, no. 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/7.pdf (accessed November 20, 2023).
5. Melnyk L. H. (2006) *Osnovy ekolohii. Ekolohichna ekonomika ta upravlinnia pryrodokorystuvanniam* [Fundamentals of ecology. Ecological economics and environmental management]. Sumy: Universytetska knyha. 759 p. (in Ukrainian)
6. Paton B. Ye. (ed.) (2012) *Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy* [National paradigm of sustainable development of Ukraine]. Kyiv: DU Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.
7. *Stalyi rozvytok dlia Ukrainy* (2013) [Sustainable development for Ukraine]. URL: <https://ukraine.un.org/uk> (accessed: 15.11.2023).